

AZƏRBAYCAN DİLİ (dövlət dili)

Azərbaycan dili istisna olmaqla, tədris digər dillərdə aparılan təhsil müəssisələrinin şagirdləri ümumi orta təhsil səviyyəsində buraxılış imtahanı fənlərindən əlavə, Azərbaycan dili (dövlət dili) fənnindən də imtahan verirlər.

ÜMUMİ ORTA (9 illik) TƏHSİL SƏVİYYƏSİ ÜZRƏ BURAXILIŞ İMTAHANI ÜÇÜN ALTSTANDARTLAR

Bu fənn üzrə ümumi orta təhsil səviyyəsində təhsil alanların buraxılış imtahanında aşağıdakı altstandartlar üzrə bilik və bacarıqları yoxlanılır və qiymətləndirilir.

V sinif

- 1.1.2. Dinlədiyi mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirir.
- 3.1.2. Mətndəki sözləri orfoepik qaydalara uyğun oxuyur.
- 3.1.3. Mətndəki əsas fikrə uyğun fakt və hadisələri müəyyənləşdirir.
- 4.1.2. Topladığı fakt və məlumatlara əsasən plan tərtib edir.
- 4.1.3. Sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına, cümlənin sonunda və dialoqlarda durğu işarələri qaydalarına əməl edir.

VI sinif

- 1.1.2. Dinlədiyi mətndəki əsas fakt və hadisələri seçir.
- 3.1.1. Mətndəki əsas nitq hissələrini qrammatik mənasına görə izah edir.
- 3.1.2. Mətndəki sözləri düzgün vurğu ilə oxuyur.
- 3.1.3. Mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə, nəticə) müəyyənləşdirir.
- 4.1.2. Mətnin hissələri arasında əlaqələri müəyyənləşdirir.
- 4.1.3. Əsas nitq hissələri ilə bağlı yazılış və durğu işarələri qaydalarına əməl edir.

VII sinif

- 1.1.2. Dinlədiyi mətnə əsas fakt və hadisələri qruplaşdırır.
- 3.1.1. Mətndəki əsas və köməkçi nitq hissələrini qrammatik mənasına görə izah edir.
- 3.1.3. Mətndəki cümlələr və abzaslar arasındakı əlaqələri müəyyənləşdirir.

- 4.1.1. Nümunələrdən istifadə etməklə fikirlərini əsaslandırır.
- 4.1.3. Nitq hissələri ilə bağlı yazılış və durğu işarələri qaydalarına əməl edir.

VIII sinif

- 1.1.1. Dinlədiyi mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirir.
- 1.1.2. Dinlədiyi mətnə fakt və hadisələri ümumiləşdirir.
- 3.1.1. Mətndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirir.
- 3.1.2. Əsas fikri nəzərə çarpdırmaq üçün məntiqi vurğudan istifadə edir.
- 3.1.3. Mətndəki fikirlərə münasibət bildirir.
- 4.1.3. Həmcins üzvlər, əlavələr, xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl edir.

IX sinif

- 1.1.1. Dinlədiyi mətnin məzmununu şərh edir.
- 1.1.2. Dinlədiyi mətndəki fikirlərlə bağlı mühakimə yürüdür.
- 3.1.1. Mətndəki söz və ifadələrin kontekstə uyğun mənasını izah edir.
- 3.1.2. Məqsəd və intonasiyaya görə cümlələri düzgün oxuyur.
- 3.1.3. Mətndəki fikirlərə münasibətini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırır.
- 4.1.2. Məntiqi ardıcılığı gözləməklə özünün və başqasının yazısını təkmilləşdirir.
- 4.1.3. Mürəkkəb cümlədə, vasitəsiz nitqdə durğu işarələrindən istifadə edir.

ÜMUMİ ORTA (9 illik) TƏHSİL SƏVIYYƏSİ ÜZRƏ BURAXILIŞ İMTAHANI PROQRAMI

Proqram fənn kurikulumu üzrə təlim nəticələrinə uyğun olaraq V-IX sinif dərslərləri əsasında hazırlanmışdır.

İmtahanda məzmun standartlarının təlim nəticələrində nəzərdə tutulmuş tətbiqetmə, tədqiqetmə, əlaqələndirmə, uyğunluğu müəyyənətmə, fərqləndirmə, fikrini sxemlər, cədvəllərlə ifadəetmə, mühakiməyürütmə, əsaslandırma bacarıqlarının sistemli şəkildə nümayiş etdirilməsi tələb olunur.

İmtahanda fənn kurikulumunun Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üçün müəyyən etdiyi 4 məzmun xəttinə (“Dinləyib-anlama”, “Danışma”, “Oxu”, “Yazı”) aid altstandartların tələblərinin hamısı üzrə bilik və bacarıqların yoxlanılması mümkün deyil. Bəzi altstandartların yoxlanılması üçün müəyyən vasitələr tələb edildiyindən onlarla bağlı tapşırıqlardan istifadə olunması məqsəddəuyğun hesab edilmir.

Proqram 3 (“Dinləyib-anlama”, “Oxu” və “Yazı”) məzmun xətti üzrə altstandartların yoxlanılması və qiymətləndirilməsi üçün verilmiş materialları əhatə edir.

“Oxu” məzmun xətti ilə bağlı, əsasən, aşağıdakılara uyğun bilik və bacarıqlar nümayiş etdirilməlidir: məndəki sözləri orfoepik qaydalara uyğun oxumaq, məndəki əsas fikrə uyğun fakt və hadisələri müəyyənləşdirmək, məndəki əsas nitq hissələrini qrammatik mənasına görə izah etmək, məndəki sözlərdə vurğunun yerini düzgün müəyyən etmək, mətnin tərkib hissələrini (giriş, əsas hissə, nəticə) müəyyənləşdirmək, məndəki söz və ifadələrin mənasını sintaktik vəzifəsinə görə dəqiqləşdirmək, məndəki fikirlərə münasibət bildirmək, məndəki söz və ifadələrin kontekstə uyğun mənasını izah etmək, məqsəd və intonasiyaya görə cümlələrin növünü müəyyən etmək.

“Yazı” məzmun xətti üzrə, əsasən, aşağıdakılara uyğun bilik və bacarıqlar nümayiş etdirilməlidir: topladığı fakt və məlumatlara əsasən plan tərtib etmək, sait və samitlərin, mürəkkəb sözlərin yazılış qaydalarına, cümlənin sonunda və dialoqlarda durğu işarələri qaydalarına əməl etmək, mətnin hissələri arasında əlaqələri müəyyənləşdirmək, əsas və köməkçi nitq hissələri ilə bağlı yazılış və durğu işarələri qaydalarına əməl etmək, nümunələrdən istifadə etməklə fikirlərini əsaslandırmaq, həmcins üzvlər, izahedici sözlər (əlavələr), xitab və ara sözlərlə bağlı durğu işarələri qaydalarına əməl etmək, məntiqi ardıcılığı gözləməklə özünün və başqasının yazısını təkmilləşdirmək, mürəkkəb cümlədə, vasitəsiz nitqdə durğu işarələrindən istifadə etmək.

“Dinləyib-anlama” məzmun xətti üzrə, əsasən, aşağıdakılara uyğun bilik və bacarıqlar nümayiş etdirilməlidir: dinlənən məndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək, əsas fakt və hadisələri seçmək, qruplaşdırmaq və ümumiləşdirmək, fikrin məntiqi

ardıcılığını müəyyənləşdirmək, dinlənən mətnin məzmununu şərh etmək, buradakı fikirlərlə bağlı mühakimə yürütmək.

Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üzrə təhsil proqramında (kurikulumunda) “Dil qaydaları” məzmun xətti nəzərdə tutulmasa da, “Oxu” və “Yazı” məzmun xətlərinə aid altstandartlar içərisində dil qaydaları ilə bağlı tələblər də öz əksini tapmışdır. Dil qaydaları üzrə, əsasən, aşağıdakı mövzularla bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirilməlidir:

Fonetika. Saitlərin növləri. Bəzi saitlərin uzun tələffüzü. Qoşasaitli sözlərin yazılışı və tələffüzü. Bir qrup qoşasaitli sözlərin tələffüzündə [y] səsinin artırılması. Bəzi sözlərdə “o” saitinin [a] kimi tələffüz edilməsi. Ahəng qanunu. Heca. Sözlərin sətirdən sətərə keçirilməsi. Vurğu. Samitlərin növləri. Qoşasamitli sözlərin yazılışı və tələffüzü. Qoşa samitlə bitən təkhecalı sözlərin tələffüzü və yazılışı. Qoşa “tt”, “pp”, “kk”, “qq” ilə yazılan sözlərin tələffüzü. Qoşa “yy” ilə yazılan bəzi sözlərin tələffüzü. Qoşa “ll”, “zz”, “ss” və s. ilə yazılan sözlərin tələffüzü. Söz sonundakı “q”, “k” samitlərinin tələffüzü. Saitlə başlayan şəkilçinin təsirindən bir sıra sözlərin sonundakı “q” samitinin “g” samitinə, “k” samitinin “y” samitinə keçməsi. Bəzi ikihecalı sözlərdə ikinci hecadakı saitə düşməsi. Sözdə “b”, “m” samitlərindən əvvəl gələn “n” samitinin tələffüzü. “M”, “n” ilə bitən sözlərə artırılan “-dan” şəkilçisinin yazılışı və tələffüzü. “D”, “g”, “c”, “b” samitləri ilə bitən sözlərin tələffüzü.

Leksika. Sözüün leksik və qrammatik mənası. Sözüün həqiqi və məcazi mənası. Çoxmənalı sözlər. Yazılışı və deyilişi eyni, leksik mənası fərqlənən sözlər (omonimlər). Yaxınmənalı sözlər (sinonimlər). Əksmənalı sözlər (antonimlər). Frazoloji birləşmələr.

Sözüün tərkibi. Kök və şəkilçi. Sözüün tərkib hissələri. Leksik və qrammatik şəkilçilər. Şəkilçilərin yazılışı. Sözüə ahəng qanununa uyğun olaraq şəkilçilərin artırılması.

Söz yaradıcılığı. Sözüün quruluşca növləri. Sadə, düzəltmə, mürəkkəb sözlər. Mürəkkəb sözlərin yaranma yolları və yazılışı.

Morfologiya: Əsas və köməkçi nitq hissələri.

İsim, onun əşyanın (varlıqların) adını bildirməsi. Tək və cəm isimlər. Toplu isimlər. Ümumi və xüsusi isimlər. Xüsusi isimlərin böyük hərflə yazılması. İsmə halları. Saitlə başlayan şəkilçinin təsirindən söz sonundakı “q” samitinin “g” samitinə, “k” samitinin “y” samitinə keçməsi. İsmə mənsubiyyətə görə dəyişməsi. İsmə şəxsə görə dəyişməsi.

Sifət, onun əşyaya aid əlamət və keyfiyyət bildirməsi. Sifətin işlənmə yeri. Sifətin dərəcələri. Sifətlərin yazılışı.

Say, onun əşya ilə bağlı miqdar və sıra bildirməsi. Sayın mənaca növləri: miqdar və sıra sayları. Sayların yazılışı. Saylardan sonra gələn isimlərin təkdə və ya cəmdə işlənməsi.

Əvəzlik, onun əsas nitq hissələrinin yerində işlənməsi. Əvəzliyin mənə növləri. İşarə və şəxs əvəzlilikləri. Sual əvəzlilikləri. Qeyri-müəyyən və təyini əvəzliliklər. “O” və “bu” əvəzliliklərindən sonra vergül işarəsindən istifadə qaydası.

Zərflər, onun hərəkətlə bağlı olması. Zərfin mənaca növləri. Tərzi-hərəkət zərfləri. Zaman zərfləri. Yer zərfləri. Kəmiyyət (miqdar) zərfləri. Bəzi sözlərin sifət və zərflər kimi işlənməsi.

Feil, onun əşyanın hərəkətini bildirməsi. Feilin zamanları. Keçmiş zaman. İndiki zaman. Gələcək zaman. Təsdiq və inkar feillər. Feilin şəkilləri (əmr şəkli, xəbər şəkli, şərt şəkli və s.). Feilin şəxsə görə dəyişməsi. Təsriflənən (dəyişən) və təsriflənməyən (dəyişməyən) feillər. Məsdər. Feili sifət (feili sifət və feildən düzələn sifət). Feili bağlama.

Köməkçi nitq hissələri.

Qoşma köməkçi nitq hissəsi kimi. Qoşmaların yazılışı.

Bağlayıcı cümlə üzvləri və cümlələr arasında əlaqə yaradan köməkçi nitq hissəsi kimi. Bağlayıcıların yazılışı və onlarla bağlı vergül işarəsindən istifadə qaydası.

Ədat sözlərin və cümlələrin təsir gücünü artıran köməkçi nitq hissəsi kimi. Ədatların yazılışı.

Modal sözlər danışanın ifadə etdiyi fikrə münasibətini bildirən köməkçi nitq hissəsi kimi. Modal sözlərin cümlədə yeri, yazılışı və onlarla bağlı vergül işarəsindən istifadə qaydası.

Nida hissə və həyəcan bildirən köməkçi nitq hissəsi kimi.

Sintaksis. Söz birləşməsi. Söz birləşməsinin söz və cümlədən fərqi. İsmi və feili birləşmələr.

Cümlə. Məqsəd və intonasiyaya görə cümlənin növləri: nəqli cümlə, sual cümləsi, əmr cümləsi, nida cümləsi.

Cümlə üzvləri. Mübtədə və xəbər cümlənin baş üzvləri kimi. Mübtədanın cümlədə yeri. Xəbər (ismi və feili xəbər). Mübtədə və xəbərin şəxsə və kəmiyyətə görə uzlaşması. Cümlənin ikinci dərəcəli üzvləri. Tamamlıq. Təyin. Zərflər.

Həmcins üzvlər. Həmcins üzvlərdə durğu işarələri.

İzahedici sözlər (əlavələr). Əlavələrdə durğu işarələri.

Məntiqi vurğu. Cümlədə söz sırası.

Cümlə üzvləri ilə əlaqələnməyən sözlər. Xitab müraciət bildirən söz kimi. Ara sözlər. Xitab və ara sözlərdə durğu işarələri.

Cümlənin quruluşca növləri: Sadə və mürəkkəb cümlələr. Mürəkkəb cümlə. Tabesiz mürəkkəb cümlə. Tabesiz mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri arasında mənə əlaqələri. Tabesiz mürəkkəb cümlənin tərkib hissələrini bağlayan vasitələr. Tabeli mürəkkəb cümlə. Əsas (baş) və asılı (budaq) cümlə. Tabeli mürəkkəb cümlənin tərkib hissələrini bağlayan vasitələr. Mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri arasında durğu işarələri.

Vasitəsiz nitq. Vasitəsiz nitqin müəllif sözündən əvvəl və sonra işlədilməsi. Bu zaman durğu işarələrindən istifadə qaydası. Dialoqda durğu işarələri.

Vasitəli nitq.

Nitq etiketləri

Qeyd: Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Azərbaycan dilinin orfoepiya normaları”nın təsdiq edilməsi haqqında 18 iyun 2021-ci il tarixli 175 №-li qərarında əksini tapan bəzi qaydalar şagirdlərin istifadə etdikləri aşağı sinif dərsliklərində verilmədiyindən imtahanlarda bu mövzularla bağlı tapşırıqlardan istifadə edilməyəcək:

1. tərkibində *ae, ea, eə, əa, eo, üa, üə, au, ua, ue, ua* yanaşı yazılan saitlərin işləndiyi sözlərin tələffüzü ilə bağlı;

2. tərkibində *ov, öv* hərf birləşmələri olan sözlərin tələffüzü ilə bağlı.

ƏSAS ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. R.İsmayılov, Ü.Nurullayeva, R.Həbibli. “Azərbaycan dili (dövlət dili)”. 5-ci sinif, Bakı – 2024.
2. R.İsmayılov, Ü.Nurullayeva, R.Həbibli. “Azərbaycan dili (dövlət dili)”. 6-cı sinif, Bakı – 2025.
3. S.Bektaş, Y.Abdullayeva. “Azərbaycan dili”. 7-ci sinif, Bakı – 2022.
4. S.Bektaş, Y.Abdullayeva. “Azərbaycan dili”. 8-ci sinif, Bakı – 2023.
5. S.Q.Bektaş, A.İsmayılova. “Azərbaycan dili (dövlət dili)”. 9-cu sinif, Bakı – 2024.

ƏLAVƏ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “Azərbaycan dili (dövlət dili)”. Azərbaycan dili istisna olmaqla, tədris digər dillərdə olan ümumtəhsil müəssisələrinin şagirdləri, müəllimləri və Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üzrə imtahana hazırlaşanlar üçün vəsait. Bakı – 2024.
2. “Azərbaycan dili”. 5-9-cu siniflər üçün qiymətləndirmə tapşırıqları kitabçaları. “Abituriyent” jurnalının 1-ci nömrəsinin əlavəsi. Bakı – 2025.
3. “Azərbaycan dili”. Test toplusu. (Ümumi orta (9 illik) təhsil səviyyəsi üzrə buraxılış imtahanına hazırlaşanlar üçün) “Abituriyent” jurnalının 1-ci nömrəsinin əlavəsi – Bakı, 2025.

Proqram Dövlət İmtahan Mərkəzində
20.10.2025-ci il tarixində keçirilmiş iclasda
(Protokol № 1) müzakirə edilərək qəbul olunmuşdur.

Dövlət İmtahan Mərkəzi proqramın hazırlanmasında
zəhməti olanlara minnətdarlığını bildirir.

